

סימן טז

הקהל

א. בחגיגה ג, א: ר' אלעזר בן עזריי. דרש. הקהל את העם האנשים והנשים והטף¹, אם אנשים באים ללמוד נשים באות לשמוע טף למה באין כדי ליתן שכר למביאייהן.

והנה² כפי שלומדים בפשטות, השתתפותם של הטף במצות הקהל היא חובה שחלה (לא על הקטנים עצמם, אלא) על האב (והאם), שיביאום; וכנ"ל מהגמרא "טף למה באין כדי ליתן שכר למביאייהן"³. — ובפשטות נמצא לפי"ז, שגם כשהקטן הוא במצב כזה שגדול כיוצא בו פטור מהקהל (לדוגמא: חרש, סומא וכיו"ב), הרי בתור קטן הוא נכלל בהחייב — מאחר שהחייב והמצוה אינם עליו, אלא על האב להביאו, א"כ אין חילוק מהו מצבו של הקטן⁴ — אבל לפי"ז אינו מובן דהא איתא בגמרא במס'

קידושי⁵ בנוגע למצות הקהל, שאפילו אם בכתוב לא היי נאמר בפירוש שנשים חייבות בהקהל, היו למדים החייב בנשים בק"ו מקטנים — "טפלים חייבים נשים לא כל שכן":

ואם החייב בטף אינו אלא על מביאייהן, כנ"ל, איך שייך לומר עליהם "טפלים חייבים"? גם: מאחר שהטפלים עצמם אינם חייבים — איך אפשר ללמוד מהם ק"ו לנשים שהן חייבות⁶?
 נדוחק לומר שגמרא זו (דאמרה "ליתן שכר למביאייהן") אינה להלכה, מאחר שאינה אלא "הגדה" ו"דרש"⁷ ואין למדין מן ההגדות⁸, ושלהלכה קיי"ל שקטנים חייבים בעצמם כנ"ל ממסי קידושין — כי מצינו בכמה מקומות שלמדין מגמרא זו גם בנוגע להלכה,

(1) וילך לא, יב. (2) בפרטי מצות הקהל המוכאים בסימן זה — ראה ביאור הרי"פ פערלא לסהמ"צ רס"ג מ"ע טז. פרשה יו"ד. אנציקלופדי תלמודית ע' הקהל, וש"נ. חוברות "הקהל" למחברים שונים. (3) וראה טורי אבן שם, אי על האב או אף על הכ"ד. וראה המקנה קידושין לד, ב בתוד"ה ואנא אמינא. (4) כמ"ש במנ"ח מצוה תריב. ולכאורה מהטור"א שם לא משמע כן, מדמספקא לי בקטן שאין לו קרקע. וראה לקמן בפנים. (5) לד, ב. (6) ראה מהרי"ט קידושין שם. המקנה שם. ובכ"מ. (7) כלשון הגמ' שם. (8) ירושלמי פאה פ"ה ה"ד.

הערה 3: וראה המקנה קידושין לד, ב בתוד"ה ואנא אמינא: בגמרא: ונילף מהקהל (דמ"ע שהזמ"ג נשים חייבות), משום דהוה מצה והקהל שני כתובים הבאים כאחד, וכל שני כתובים הבאים כאחד אין מלמדים. אי הכי מצה והקהל נמי צריכי (רש"י): ולא שני כתובים הבאים כאחד ניהו, ונילף שאר מ"ע מינייהו לחיובא), למאי צריכי. אלא ניכתוב רחמנא מצה ולא בעי הקהל, ואנא אמינא טפלים חייבים (רש"י: דכתיב והטף) נשים לא כל שכן, הילכך הוה להו ב' כתובים הבאים כאחד כו'. ובתוס': וא"ת כיון דלא נילף חיוב דהקהל ממצה למה לי דאמור ליכתוב רחמנא מצה ולא בעי הקהל, בלא מצה נמי נפקא לן חיובא בהקהל מטפלים בק"ו טפלים חייבים וכו'. וי"ל וכו'. ע"ש. ובהמקנה: ולולי דברי התוס' הי' נראה לי לענ"ד דודאי האי ק"ו ק"ו אלימא הוא, והא דאיצטרין למימר דהוה שני כתובים, היינו משום דהוה מצי למימר דנהי דלנשים גופייהו לא איצטרין דהא הוה ק"ו מטפלים, מ"מ נראה דבאמת לא שייך חיובא בטף, כדאמר בעלמא טף למה באין כדי ליתן שכר למביאייהן, ר"ל דלא שייך חיובא אקטן, אלא חיוב הוא על האב להביאו. ולפי"ז י"ל כאן דכתיב האנשים והנשים והטף, היינו רכמו שמוטל על האב להביא את בנו ה"נ מוטל על האם להביא בנה, והיינו דקאמר סתמא למביאייהן. ולפי"ז י"ל דלהאי מצוה גופא איצטרין נשים שאף הן מצוות על הטף כמו האנשים, דזה לא נדע מק"ו, הא מצינו בפדין הבן שהאב מחוייב לפדות וכן במילה, והנשים פטורות ולמול את בניהם, אלא כיון דמ"ע הוא להביא את הטף נילוף ממצה דנשים חייבות. נמצאת

תרווייהו צריכי ק"ו דטפלין חייבין והיקשא דמצה. ובוזה ממילא מתורץ מה שהקשה המהרש"א ז"ל דלפי האמת דא"צ הקהל לשני כתובים ר"ל בהקהל חיובא לנשים, הא נילוף בק"ו דטפלים. ולפמ"ש אתי שפיר דלפי האמת נשים פטורות מכל מצות עשה שהזמן גרמא, ואיצטרין נשים בהקהל שהן חייבות להביא את הטף, דזה לא ידעינן מק"ו כנ"ל.

הערה 4: כמ"ש במנ"ח מצוה תריב: וז"ל: וטף מפורש בתורה שחייבים, ולא נתבאר שיעור השנים של טף. נראה דתיכף שיצאו מכלל נפל או בנוולד שרוב כלו חדשיו, חייב במצוה זו. והנה הטף לא נצטוו דלאו בני ציווי ניהו, אך נצטוו להביאם כמבואר בגמרא טף למה באין כדי ליתן שכר וכו'. (ומביא מ"ש בפנים השיחה — דגם הפטור בגדלותו חייבין להביאו). ולא דמי לראי' דקטן חרש וכו' פטור דבגדלותו פטור, שם מחמת חינוך דרבנן אם בגדול לא מחייב אינו חייב בחינוך, אבל הכא דגוזה"כ להביאו אף דבגדול לא מחייב בעצמו, מ"מ כ"ז שהוא בכלל טף, חייבים להביאו. וראיתי בטו"א שהקשה אם נאמר דטף מצוה על אביו הא אין לו קרקע, ותיירך דיש לו בירושה מצד האם. ע"ש. ולפמ"ש אף הפטורים בגדלות, מ"מ מחמת טף חייב המביא, א"כ אין קושיא כלל.

הערה 6: ראה מהרי"ט קידושין שם: וז"ל: טפלים חייבים, וא"ת מה לטפלים שכן חיובם על אביהן, כדאמרינן בחגיגה כדי ליתן שכר למביאייהן. ועוד נעביד דיו אסוף דינא, דיין לנשים שיהיו כטפלים שאין החובה מוטלת עליהם וכו'. ע"ש.

בעצמם; אבל הכתוב שלפניו "הקהל את העם האנשים והנשים והטף" מיירי גם אודות סוג שני של "טף" בגיל יותר קטן, קטנים שלא הגיעו לחינוך¹⁴, ועליהם אמרו "למה באין, כדי ליתן שכר למביאייהן"¹⁵ — ושכר זה ישנו גם במביאי קטנים שהגיעו לחינוך - דויל בתר מעמא.

לפי זה נמצא שמה שאמרו "טפלים חייבים" מיירי ע"ד טפלים שהגיעו לחינוך והם בכלל שמיעה ולימוד.

כמו⁹ מוני המצות¹⁰ שמביאין את הגמרא הלזו בשייכות למצות הקהל, עד שמצינו גם בפוסקים¹¹ שלמדים מזה לענין לימוד התורה בנשים.

ב. לכאוי הוי אפ"ל, על פי מה שמוסבר במפרשים¹², שבכתובים ע"ד הקהל מדובר אודות שני סוגי קטנים: סוג אחד של קטנים הם אלו שהגיעו לחינוך, שעליהם בא הציווי בכתוב השני¹³ "ובניהם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו ליראה את ה'א" — שהמצוה מוטלת עליהם

וראה אוצר הגאונים חגיגה במילואים (ע' 65) מרס"ג ורב האי גאון (ובכ"מ) אין מביאין ראי' מאגדה אין מקשין באגדה. וראה אנציקלופדי' תלמודית ע' אגדה, וש"נ. (9) וראה גם תוד"ה נשים חגיגה שם "אמר בירושלמי דלא ככן עזאי דאמר חייב אדם ללמד לבתו תורה". ואדרבה מפשטות לשון הירושלמי שם דתניא משמע שבא בהמשך וכו' "אפי' קטן חייב כו' והטף ואין קטן גדול מטף". ולהעיר — שביירושלמי שם ליתא דברי רב"ע הוי "אגדה" דרש" — כבבבלי. (10) יראים מצוה רצ. ובהשלם סי' תלג. סמ"ג מצוה רל (בשינוי לשון מלשון הגמ' לפנינו). ועוד. (11) ראה ב"ח יו"ד סרמ"ו ד"ה כתב, שגמרא זו הוא המקור לזה שמחלק הרמב"ם בין תושב"כ לתושב"ע בלימוד התורה לנשים. וראה ג"כ ט"ז שם סק"ד. מג"א סי' רפב סק"ו. (12) חדא"ג מהרש"א חגיגה שם. וראה אוה"ח עה"פ. כלי יקר שם. (13) וי"ל שם, יג. (14) וכן משמע בפרש"י מגילה (ה, א ד"ה וחגיגה) שכתב הטעם דבשבת אי אפשר להביא טף. (15) וראה גם רמב"ן וילך שם.

להתחנך. אבל רבותינו אמרו האנשים ללמוד והנשים לשמוע והטף למה בא ליתן שכר למביאייהם.

הערה 9: לשון הירושלמי שם: כמשנה: הכל חייבין בראי' חוץ מחרש שוטה וקטן כו'. ובגמ' (וקה"ע): מתני' בראיית קרבן (להביא קרבן לעזרה הוא דפטורין) אבל בראיית פנים (לבוא אל העזרה ליראות לפני המקום) אפילו קטן חייב (דילפינן מהקהל כדמסיק), מן הדא הקהל את העם האנשים והנשים והטף, ואין קטן גדול מטף. דתניא מעשה בר"י בן ברוקה ור"א חסמא וכו' (ההמשך שם הברייתא שבתחילת הסימן בפנים, עם קצת שינויים) (כמובא גם בפנים ההערה).

הערה 10: סמ"ג מצוה רל (בשינוי וכו'): וז"ל: ואמרינן בחגיגה פרק ראשון דרש רבי אלעזר בן עזרי' אם אנשים ונשים באין לשמוע טף למה בא, לתת שכר למביאייהם.

הערה 11: ראה ב"ח יו"ד סרמ"ו ד"ה כתב: ברמב"ם הל' ת"ת ספ"א — הובא בטור שם: אמרו חכמים כל המלמד את בתו תורה כאילו מלמדה תיפלות. במה דברים אמורים בתורה שבעל פה, אבל תורה שבכתב לא ילמד אותה לכתחילה ואם למדה אינו כמלמדה תיפלות. ובכ"ח: ומה שמחלק בין תושב"כ לתושב"ע"פ הוא ממדרש ראב"ע. אלמא דמצוה מוטלת על הנשים לשמוע תושב"כ. א"כ בע"כ דר"א דקאמר כאילו מלמדה תיפלות בתושב"ע"פ קאמר, והא דכתב הרב דתורה שבכתב לא ילמד אותה לכתחילה. נראה שהוציא זה מלשון ראב"ע דקאמר אם אנשים באים ללמוד והנשים באים לשמוע ולא אמר אם האנשים והנשים באים לשמוע וללמוד, אלא דלכתחילה לא ילמדו לנשים לימוד דרך קבע אלא שמיעה גרידא כו'. ע"ש.

שם: וראה ג"כ ט"ז שם סק"ד: וז"ל (בתירוץ הקושיא למה לא ילפינן מהקהל דנשים מותרות בלימוד תושב"כ גם לכתחילה): ... דהתם לא דרש המלך כי אם פשוטי הדברים וזה כאמת מותר אף לדידן לכתחילה כמו שהוא המנהג בכל יום, משא"כ בלימוד פירוש דברי תורה דרך התחכמות והבנה אסרו לכתחילה. וזה מובן בלשון התלמוד אנשים ללמוד והנשים לשמוע, דהיינו שהנשים לא ישימו לב רק בפשוטי הדברים לשמוע אותן אבל לא כחלק הלימוד כו'.

שם: מג"א סי' רפב סק"ו: בשו"ע סעיף ג': הכל עולים למנין ז', אפילו אשה כו', ובמג"א: משמע מכאן דאשה חייבת לשמוע קריאת התורה ואע"פ שנתקנה משום ת"ת ונשים אינן חייבות בת"ת, מ"מ מצוה לשמוע, כמו מצות הקהל שהנשים והטף חייבים בה כו'. ע"ש. הערה 12: חדא"ג מהרש"א חגיגה שם: וז"ל: יש לעיין בזה דהא כתיב בתר הכי באותו ענין ובניהם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו וגו', הרי שאף הקטנים אשר לא ידעו הם בכלל שמיעה ולימוד. וי"ל דההוא קרא בקטנים שהגיעו כבר לחינוך והם בכלל שמיעה ולימוד, כדאמרינן קטן שהגיע לחינוך אביו מלמדו תורה, ואשר לא ידעו היינו שאינן יודעין לשמור ולעשות שנזכר בקרא גבי אנשים ונשים. וא"כ הטף דהכא, ע"כ לא איירי בהגיעו לחינוך דלא אצטריך ל', דהא מפורש בקרא דבתר הכי ובניהם אשר לא וגו', אלא דהטף איירי בקטנים שלא הגיעו לחינוך ואינן בכלל שמיעה ולימוד. ולמה הם באים אלא כדי ליתן שכר למביאייהן. ולכך כללן עם האנשים והנשים ליתן שכר להם על שמביאין אותן.

שם: וראה אוה"ח עה"פ: וז"ל: ורז"ל אמרו, וז"ל: והטף למה, ליתן שכר למביאייהם, ע"כ. ואולי שנותנים טעם לקטני קטנים שאינם מבינים דבר, שגם הם נכללים בכלל הטף שאמר הכתוב. ומה שנתן הכתוב טעם ישמעו ולמדו, הוא לבניהם אשר יתחילו הבן.

שם: כלי יקר שם: וז"ל: הקהל גו' והטף, אמרו רז"ל אנשים באו וכו' למביאייהם. משמע מזה שמדבר בטף שלא הגיעו לחינוך, דאם לא כן לא הוצרכו לטעם ליתן שכר כו'. ולפי פשוטו מדבר בטף שכבר הגיעו לחינוך כמ"ש למען ישמעו אלו הנשים, ולמען ילמדו אלו האנשים ובניהם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו, זה טף שהגיעו לחינוך (ועד"ו כתב בפסוק שלאח"ז). ע"ש.

הערה 14: כמשנה שם, דהקהל שחל זמנו בשבת מאחרין אותו לאחר השבת. וברש"י כתב הטעם שאין הקהל בשבת — כפנים ההערה.

הערה 15: וראה גם רמב"ן וילך שם: וז"ל: ובניהם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו — הם הטף כי ישמעו וישאלו והאבות וירגילום ויחנכו אותם, כי אין הטף הזה יונקי שדים, אבל הם קטני השנים הקרובים

אבל דוחק ליישב כן, כי, א) גם בקטנים שהגיעו לחינוך, חיוב החינוך למצות אינו מוטל על הקטן כלל¹⁶, אלא על מגדלו ומחנכו, שעפ"י הרוב זהו האב — וכפשטות כ"ה גם בנדר¹⁷; ואפילו את"ל שבמצות הקהל ישנו ציווי מיוחד גם על הקטנים עצמם (דלא כבשאר מצות) והקטן גופא נקרא מחוייב בדבר —

ובפרט עפ"י דברי הראשונים¹⁷ דס"ל שקטן שהגיע לחינוך, הרי אע"פ שחיוב החינוך חל על המחנך, מ"מ אין הכוונה שהקטן פטור, אלא מצד מצות החינוך נקרא הקטן מחוייב בהמצות]

אבל לפי"ז ימצא חידוש בהחילוק בין שני סוגי הקטנים — שבקטני קטנים שהחיוב והמצוה אינם אלא על מביאייהן בלבד ("כדי ליתן שכר למביאייהן" דמסי חגיגה), נכללים בחיוב דהקהל גם קטנים כאלו שלפי מצבם היו פטורים בגדלותם מהקהל;

ודוקא קטנים כאלו שכבר הגיעו לחינוך (הטפלים דמסי קידושין), מאחר שהם גופא נקראים חייבים בהקהל, אין חיובם חל אלא כשהם כמצב שבגדלותם היו חייבים בהקהל — ולא אישתמיט שיחלקו באופן כזה בין שני סוגי הקטנים.

(ב) ועיקר¹⁸, מלשון הגמרא בקידושין "טפלים חייבים" — ולא "קטנים חייבים" וכיו"ב — משמע בפשטות דמיירי התם ע"ד אותו סוג קטנים כבחגיגה ("טפלין" — "טף"¹⁹); וכמו שרש"י²⁰ מדייק שזה ש"טפלים חייבים" ידעינן מלשון "והטף" הנאמר בכתוב (הקודם, לא מהכתוב שלאח"ז "ובניהם אשר לא ידעו גו").

מוכח מזה שהקטן עצמו חל עליו החיוב דמצות הקהל; ולפי הדעות²¹ שהחיוב חל גם על קטני קטנים, גם הם מחוייבים במצות הקהל.

ומכיון שכן הרי הדרא קושיא לדוכתא²²: איך מתאים זה עם מ"ש בגמרא ע"ד "טף" — "ליתן שכר למביאייהן", וגם עם הכלל הפשוט (וסברא הוא) שאין שייך חיובים ב"דרדקי"²³ שאינם בני דעה²⁴?

ג. ויובן זה בהקדם הביאור בהתחלת הדרש של ראב"ע "אם אנשים באים ללמוד נשים באות לשמוע" — דלכאורה מה מחדש בזה? הרי זה מפורש בכתוב "למען ישמעו ולמען ילמדו".

ואין לומר, דאין הכי נמי — כ"אם אנשים ללמוד ונשים לשמוע" אין כוונתו לחדש חידוש, אלא אומר זה בהקדמה להסיום "טף למה באין"²⁵, וע"ד הסגנון

16 ראה הדעות בזה שדי חמד כללים מערכת ח כלל ס. וראה לקמן סימן מט סעיף ג. 17 תוד"ה ור"י ברכות טו, א. ד"ה עד — שם מח, א. ד"ה ור"י מגילה יט, ב. וראה כס"מ להל' חו"מ פ"ו ה"י שכ"נ מר"ן מגילה שם. ועוד. וראה לעיל הערה 16. 18 כי בהנ"ל י"ל (עכ"פ בדוחק קצת) דאף שבגדלותו אינו מחוייב בהקהל — זה שהגיע לחינוך אינו פטור מאביו מלהביאו. 19 וראה ירושלמי ריש חגיגה. 20 קידושין שם, ד"ה ואנא. 21 ראה בהנסמן בהערה 12, 15. מנ"ח שם. ועוד. 22 ועיין המקנה קידושין שם. 23 ראה פסחים קטז, א. 24 ראה רמב"ם הל' מאכלות אסורות פ"ו הכ"ז. הל' קרבן פסח פ"ב ה"ד. וראה פרמ"ג פתיחה כוללת לאו"ח ח"ב אות ג. מנ"ח צוה ה סק"ב. סוף מצוה רסג. ציונים לתורה כלל ח. וראה צפע"נ הל' שבת פכ"ד הי"א. הל' אישות פ"ד ה"ט. ובכ"מ. וראה לעיל סימן ג. 25 וראה עיין יעקב לע"י חגיגה שם.

הערה 16: ראה הדעות בזה שדי חמד כללים מערכת ח כלל ס: ראה לקמן סימן מט (שנסמן בפנים ההערה) הערה 18. הערה 17: תוד"ה ור"י ברכות טו, א: בגמרא: תנן התם הכל כשרים לקרות את המגילה חוץ מחרש שוטה וקטן. ורבי יהודא מכשיר בקטן כו'. ובתוס': וא"ת באיזה קטן מיירי, אי בקטן שלא הגיע לחינוך, הא אמרינן בפרק ראווה בית דין (ר"ה כט, א) שכל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא את הרבים, ומ"ט דר' יהודה דמכשיר, ואי בהגיע לחינוך מאי טעמייהו דרבנן דאסרי, הרי קריאת מגילה דרבנן, ואמרינן קטן שהגיע לחינוך מדרבנן כגדול, פטר דרבנן, כדאמר לקמן בפ' מ' שמתו (כ, ב) דקטן מוציא אביו שלא אכל אלא כזית דהיינו דרבנן כו'. ע"ש. שם: ד"ה עד — שם מח, א: נעתק לקמן בסימן הנ"ל בפיענוח להערה 18.

הערה 18: תוד"ה ור"י ברכות טו, א: בגמרא: תנן התם הכל כשרים לקרות את המגילה חוץ מחרש שוטה וקטן. ורבי יהודא מכשיר בקטן כו'. ובתוס': וא"ת באיזה קטן מיירי, אי בקטן שלא הגיע לחינוך, הא אמרינן בפרק ראווה בית דין (ר"ה כט, א) שכל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא את הרבים, ומ"ט דר' יהודה דמכשיר, ואי בהגיע לחינוך מאי טעמייהו דרבנן דאסרי, הרי קריאת מגילה דרבנן, ואמרינן קטן שהגיע לחינוך מדרבנן כגדול, פטר דרבנן, כדאמר לקמן בפ' מ' שמתו (כ, ב) דקטן מוציא אביו שלא אכל אלא כזית דהיינו דרבנן כו'. ע"ש. שם: ד"ה עד — שם מח, א: נעתק לקמן בסימן הנ"ל בפיענוח להערה 18. שם: ד"ה ור"י מגילה יט, ב: שם הוא עדהנ"ל בפיענוח הראשון להערה זו. שם: וראה כס"מ להל' חו"מ פ"ו ה"י: נעתק לקמן בסימן הנ"ל בפיענוח להערה 31. הערה 19: וראה ירושלמי ריש חגיגה: נעתק לעיל בפיענוח להערה 9.

הערה 21: ראה עיין יעקב לעין יעקב חגיגה שם: וז"ל: כדי ליתן שכר למביאייהם. בירושלמי גרסינן אלא כדי ליתן שכר למביאייהם, וכן הוא הגירסא לפני המהרש"א. וכל היכא דנקט לשון אלא משמע שחוזר ממה שעלה על דעתו תחלה. ולכאורה אין כאן חזרה כלל גם

אבל דוחק לפרש כן בעניננו, כי הסוגיא בגמרא ודרשתו של ראב"ע באים ללמד בעיקר דינים ופרטים ד"פרשת הקהל" ולא את הדין שנשים חייבות או אסורות בלימוד התורה.

ה. וי"ל הביאור בזה:

פשמות³¹ הכתוב "הקהל את העם האנשים והנשים והטף גוי למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו גוי", היא שמצות הקהל היא על יחיד (המלך); שהוא יקהיל את האנשים נשים וטף אבל אי"ז מצוה על האנשים נשים וטף עצמם. והמשך הכתוב "למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה"א לעשות גוי" מבאר את מטרת המצוה ואת המכוון ממנה.

"למען" כאן הוא ע"ד "למען" בכ"מ בתורה — ולדוגמא: "למען אשר יצוה את בניו ואת אחריו"³², "למען ירבו ימיכם וימי בניכם וגוי"³³, ועוד — אשר (בכלל ועפ"י רוב) אין הכוונה בזה לענין ופעולה הנפעלים בהווה, אלא לזו שתבוא כתוצאה לאח"זן מטרתה של מצות הקהל (ע"י המלך שהוא מקהיל וקורא לפניהם פרשיות התורה) היא, שמזה תהיי תוצאה בכלל עם ישראל ישמעו וילמדו גוי.

28) בפרשת וילך עה"פ. 29) בפרש"י פשוט חידושו — דנשים רק ראה לקו"ש ח"ט שיחה ד לפ' וילך ס"ד וס"ז. בהנסמן לעיל הערה 2.

תלמוד תורה דכתיב ולמדתם אותם בניכם ודרשו רז"ל ולא בנותיכם, לזה חלק הכתוב ב' הדרגות במצוה זו, ואמר בתחילה חלוקה שהיא שוה באנשים ובנשים והוא למען ישמעו, פי' שישמעו מצות התורה שתייבין הם לעשות, ודבר זה שוים הם בו, שגם הנשים חייבין במל"ת וכמ"ע שאין הזמן גרמא, ואח"כ אמר חלוקה בפני עצמו כנגד האנשים לבד, והוא למען ילמדו שהוא תלמוד תורה. ולזה לא אמר למען ישמעו וילמדו שאז הי' נשמע ששניהם בעונש אחד. שוב ראיתי מאמר חז"ל שאמרו וז"ל הנשים לשמוע והאנשים ללמוד ע"כ. והם דברינו עצמם. ונתחכמו להקד"י הנשים לאנשים כסדר שהקדים הכתוב למען ישמעו ואח"כ ולמען ילמדו כמ"ש.

הערה 31: ראה לקו"ש ח"ט שיחה ד' לפ' וילך ס"ד וס"ז: בס"ד שם מסביר בלשון רש"י (וילך שם) "המלך (הי' קורא בו)", שכוונתו לשלול בזה שאין הכוונה שיהושע יקרא את הפרשיות בתור מכניס את ישראל לארץ, אלא בתור מלך. ובסעיף ז בארוכה שלדעת רש"י ע"ד ההלכה (בפירושו על הש"ס) קריאת הפרשיות בהקהל הוא דין מדיני המלך; משא"כ בפירושו עה"ת — בפשוטו של מקרא. ע"ש בארוכה. הערה 36: הבה"ג: מדמנה מצות הקהל ב' פעמים, בין המצות דקום ועשה שעל היחיד, וגם בין ה"פרשיות. המסורים לציבור". שם: סמ"ג: וז"ל: צוה הקב"ה בקרא המלך את התורה שיבואו כולם לשמוע בו.

שם: ויראים: שם הוא עדהנ"ל בפיענוח הקודם. שם: וראה חינוך מצוה תריב: וז"ל: שנצטוינו שיקהל עם ישראל כולם אנשים נשים וטף. ולקראו קצת מספר משנה תורה באזניהם. ועז"י הקהל. וזאת היא מצות הקהל הנזכרת בגמרא. מדיני המצוה. שהמלך הוא הי' המחוייב לקרוא באזניהם בו.

"בשלמא" (או "הניחא"²⁶) אנשים כוי נשים וכו', כי א) א"כ במקום "אם" הול"ל הלשון הרגיל "בשלמא", (ב) יתירה מזו: גם "בשלמא" אינו אומר בגמרא אלא כשיש בזה חידוש ענין או סברא, הנלמדין מתוך דבר (ולא דבר הנאמר מפורש), וע"ד הלשון "בשלמא" למ"ד"²⁷ — משא"כ בנדו"ד אינו מוסיף שום חידוש על מה שנאמר בכתוב בפירוש.

וביותר יקשה: דרשתו של ראב"ע מובאת בפירש"י על התורה²⁸, על "אנשים" כי רש"י "ללמוד", אח"כ הוא מעתיק מהכתוב "והנשים" והוא מפרש — "לשמוע", ועל "הטף" כי "למה באו לתת שכר למביאיהם". הרי, שגם "ללמוד" ב"אנשים" ו"לשמוע" ב"נשים" הם פירוש בפני עצמם (לא רק כהקדמה להשאלה "טף למה באין")²⁹. ד. לכאורה יש לבאר עפ"י דברי התוס': "אמרו בירושלמי דלא כבן עזאי דאמר חייב אדם ללמד לכתו תורה" — מאחר שבכתוב נאמר "למען ישמעו ולמען ילמדו" סתם, דמשמע דכולל גם נשים³⁰, לכן הנה ראב"ע (דס"ל שאסור ללמד תורה לבנות ישראל, דלא כבן עזאי) צריך לומר ולפרש, שהכתוב מיירי לצדדין: "אנשים באים ללמוד ונשים באות (רק) לשמוע".

26) ראה ר"ח שם "הא תינח". 27) ראה יד מלאכי כלל קיא. לשמוע. וראה לקמן בפנים. 30) להעיר מאזה"ח עה"פ. 31) וירא יח, יט. 32) עקב יא, כא.

הלשון אם אנשים וכו', מדנקט הלשון אם, משמע דעל הספק מדבר, ה"ל להקשות כפשוטו טף למה באו, והיאך תליא הקושיא באם אנשים וכו', עיין ביפה מראה ריש חגיגה. ול"ג דה"פ, דלכאורה מלשון המקרא משמע דעיקר טעם מצוה זו דהקהל כדי שישמעו וילמדו, וא"כ יכול האומר לומר ל"ל טורח ההליכה לעזרה אני אשב בביתי ואשמע ואלמוד, ואין צורך לבטל זמן מה בהליכת דרך זו. וכדי להוציא מדעה חיצונה כזו, קאמר אם יהי' כדעתך דאנשים באים ללמוד ונשים לשמוע, א"כ יהי' קשה טף למה באו, אלא וודאי דעיקר טעם מצוה זו משום הכאה, כמו בטף ששכר הוא רק למביאיהן, כן בנשים ואנשים הטעם העיקר שיבאו לעזרה לשמוע וללמוד, ולא לישב בביתו כי ברוב עם הדרת מלך וכבוד התורה. וזהו מרגליות טובה ומש"ה דרש כך, ראב"ע דאמר בכרכות יכנסו הכל מה"ט.

הערה 26: ראה ר"ח שם: וז"ל: הא תינח אנשים ונשים וטף למה לי בו'. הערה 27: ראה יד מלאכי כלל קיא: וז"ל: בשלמא לר"פ (לרב פלוני) או הניחא לר"פ, כל מקום דקאמר תלמודא הכי דרך המעיינים לבקש איזה דוחק לאותו אמורא דאתמר עלי' הניחא או בשלמא. שמות בארץ בתוס' יום הכיפורים דף א' סע"ג. בפנים, סעיף ד: למען ישמעו ולמען ילמדו: כן מובא הכתוב בהירושלמי (דבי' עסיק כאן) — עם נו"ן בסוף.

הערה 30: להעיר מאזה"ח עה"פ: וז"ל: הקהל את העם וגוי' למען ישמעו ולמען ילמדו וגוי'. צל"ד למה כפל ב"פ תיבת למען ולא הספיק לומר למען ישמעו וילמדו, וכמו שאמר בפסוק שאח"ז שאמר ישמעו ולמדו. ונראה כי לפי שאמר הכתוב הקהל את העם האנשים והנשים והטף לקרות ספר תורה באזניהם, וכבר קדם לנו כי הנשים אינם בני

מצוה מפני שהיא מסייעת לבעל לקיים מצותו,³⁴ והחילוק הוא רק בזה: בנוגע לפו"ר לא נתהוו חיוב על האשה, ואי"ז אלא ש"יש לה מצוה", כי בנדון זה סיועה והשתתפותה אינה אלא מחמת המציאות, שהבעל אינו יכול לקיים במציאות את מצות פו"ר המוטלת עליו מבלי האשה;

אבל בנדו"ד אין ההשתתפות של האנשים נשים (וטף) מחמת המציאות בלבד, אלא גם מחמת גדר המצוה — הם הם החפצא של המצוה, בהם צריך להיות נפעל הענין דישמעו, ילמדו גוי, ולכן נעשה בדרך ממילא חיוב גברא גם עליהם. וע"ד דברי החרדים⁴⁴ הידועים שיש מ"ע על ישראל שיתברכו ע"י הכהנים⁴⁵].

ב) ה"למען ישמעו ולמען ילמדו גוי" אינה רק מטרת המצוה ותוצאתה בלבד, אלא זהו תוכן המצוה: החיוב שעל האנשים ונשים לבוא להקהל, אינו רק שיהיו שם כדי שתתקיים המצוה דהקהל את העם שעל המלך (ועל ידי זה תושג מטרת המצוה בכלל ובעתיד, כנ"ל) אלא ש"ללמוד ולשמוע" הוא (גם) התוכן של המצוה דביאת האנשים ונשים.

ז. בהמשך לזה שואל ראב"ע ("ללמוד לשמוע" הוא התועלת והמצוה של האנשים ונשים, אבל) "וטף למה באין": איזה חיוב וענין ישנו בביאתם של הטף בדוגמא לביאתם של האנשים ונשים נוסף על הצד השווה שבאנשים נשים וטף, שעל ידי ביאת כולם מתקיימת מצותו של המקהיל ומושגת המטרה של הקהל? על זה מבאר ראב"ע שהמעשה של הטף באין הוא —

נוכמו שמשמע (לכאורה) מלשון הרמב"ם³⁴: "מצות עשה להקהיל כל ישראל אנשים נשים וטף ולקרות באזניהם מן התורה פרשיות שהן מזרזות אותן³⁵ במצות ומחזקות ידיהם בדת האמת". שמלשון זה מובן אשר: א) מצות הקהל אינה מצוה על כל אחד מישראל בתור יחיד, שהוא חייב לבוא להשתתף במצות הקהל, אלא שמצוה להקהיל³⁶, והציווי הוא על המלך שבכוחו להקהיל (או לבי"ד³⁷).

ב) מצות הקהל — היא מצות המלך: תקרא וגוי הקהל גוי במטרה (וי"ל יתרה מזה — שג"ז מפרטי הציווי למלך — שיקהיל ויקרא באופן) אשר ישמעו גוי, שלכן הוא קורא פרשיות³⁸ "שהן מזרזות אותן במצות ומחזקות ידיהן בדת האמת"³⁹ (ומעל גבי בימה⁴⁰).

האנשים נשים וטף אי"ז אלא שע"י שהם באים מתקיים הציווי שעל המקהיל, המלך. וע"י שמתקיים בישראל ישמעו ויראו ושמרו לעשות גוי (בעתיד⁴¹) תתקיים מטרת מצות המלך והמכוון ממנה.

ו. ובא ראב"ע ומבאר תוכן מצות הקהל — אם אנשים באים (הרי זה) ללמוד נשים באות — לשמוע, שבזה הוא מחדש שני דברים:

א) שיש חיוב גברא (גם) על האנשים ונשים עצמם שיהיו "באים", כי אע"פ שהחיוב והמצוה הטילה התורה על המקהיל (המלך), נעשה מחמת זה חיוב גברא על האנשים והנשים לקיים את המצוה (שעל המקהיל)⁴².
נ"ע"ד דברי הר"ן⁴³ הידועים בנוגע לאשה בפו"ר, שאע"פ שאין אשה חייבת במצות פו"ר, "מ"מ יש לה

(34) ה"ל חגיגה רפ"ג. (35) לכאורה צ"ל "אותם". (36) וכ"ה בהמצות שבהכותרת לה'ל' תגיגה "להקהיל העם בחג הסוכות". ובמנין המצות שבראש ספר היר מ"ע טז "להקהל את העם". ועד"ז הוא בשהמ"צ מ"ע טז (ובתרגום קאפח "שנצטוינו שיקהל העם בכללותו"). אבל לדעת הבה"ג סמ"ג ויראים שם הוא מ"ע על היחיד, שיבואו כולם לשמוע. וראה חינוך מצוה תריב. ובהנסמן לעיל הערה 20. (37) ואולי לכן לא כתב הרמב"ם מפורש מ"ע על המלך להקהיל וכיו"ב, כי המצוה היא ע"ז שבכוחו להקהיל, ונפק"מ כשאין מלך אם ישנה מצות הקהל. (38) במנין המצות שבראש ספר היר שם "להקהל העם לשמוע התורה". אבל יש גורסים להשמיעם (ראה רמב"ם ספר המדע ירושלים תשכ"ד). (39) ובהלכה וא"ז שם: ומי שאינו יכול לשמוע מכוין לבו לקריאה זו שלא קבעה הכתוב אלא לחזק דת האמת. (40) שלכן העתיקו בפרש"י עה"ת כאן כי זהו פשוטו של מקרא — אף שע"ד הלכה אינו מוכרח (שהרי לא מצינו שתה"י מדאורייתא). וראה לקו"ש הנ"ל סעיף ו. (41) להעיר מסיים הכתוב "ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת", וכן בסוף פסוק הב' "ולמדו ליראה גוי כל הימים אשר אתם חיים על האדמה". (42) ויש לומר שכ"ה גם לדעת הרמב"ם, אלא דאינו צריך לפרט, כי כתב המפורש בקרא, המ"ע להקהיל כל ישראל, ובמילא מובן שיבואו כולם. או י"ל שמוכן הוא מלשוננו בהלכה כ' שם "כל הפטור מן הראי" פטור ממצות הקהל חוץ מן הנשים והטף כו' שהרי הנשים חייבות". ובהלכה ו' שם "חייבין להכין לבם. חייבין לשמוע". (43) קידושין רפ"ב. (44) מ"ע כו' התלויות בפה כו' לקיימם בכל יום פ"ד אות יח. וראה הפלאה כתובות (כד, ב) ברש"י ד"ה דאיסור עשה (הובא בשע"ת אור"ח סקכ"ח סק"ב). (45) וראה בארוכה בכהנ"ל לקמן סימן לג סעיף ד' ואילך.

הערה 40: וראה לקו"ש הנ"ל ס"ו: שם מבאר בארוכה הכרחו של רש"י לפרש ש"המלך הי' קורא. על בימה כו" — דאי לא הכי איך אפשר שכולם ישמעו דבריו. ע"ש.

הערה 44: וראה הפלאה כתובות (כד, ב) כו': נעתק לקמן סימן הנ"ל כפייענוח להערה 57.

"ליתן שכר למביאיהן": — מאחר שעל הטף לא שייך שום חיוב, לכן הענין בזה והתועלת (הנוספת) היא רק "ליתן שכר למביאיהן".

ח. עפ"ז מובן מ"ש כגמרא שהטפלים חייבים, וישנו קס"ד ללמוד נשים מטף בק"ו, כנ"ל:

בעצם המצוה של הקהל אנשים נשים וטף שווים, מאחר שעל ידי ביאתם מתקיימת המצוה שעל המקהיל. מחמת המצוה שעל המקהיל להקהיל אנשים נשים וטף, נעשים כולם בשווה חפצא של מצוה.

נבזה אין נפק"מ אודות איזה סוג שבקטנים מיירי. אפילו קטני קטנים, הם בכלל "טפלים חייבים", מאחר שעל ידם מתקיימת מצות המקהיל "הקהל את העם האנשים והנשים והטף".
ומכיון שטפלים חייבים, והם בכלל עצם המצוה של הקהל (הרי אף אם לא היו נאמר שנשים במצות הקהל) היו למדים שגם נשים הן בכלל המצוה; ורק שבנשים מתוסף שאצלם זה נעשה גם חיוב (מאחר שהן בני דעה) על הנשים גופא⁴⁶ (שבקטנים אי"ז שייך).

(46) וזה דבמצות שמחה קאמר הש"ס (קידושין שם): ניליף משמחה לחיובא אמר אביי אשה בעלה משמחה, ולפי' התוס' שם (ד"ה אשה, ובתוד"ה אשה ר"ה ו' סע"ב) בעלה משמחה בשלמי שמחה שלו שהחובה מוטלת על בעלה, ומצד זה נק' (חגיגה ו, רע"א) דמיחייבא בשמחה (וראה רמב"ם הל' חגיגה פ"א סה"א ובלח"מ שם), ואעפ"כ לא נחשבת מפני זה מחוייבת במ"ע שהזמן גרמא דשמחה (כבגמ' שם), י"ל, כי החיוב ומצות שמחה יש על האיש — בעלה כפ"ע, מלבד החובה המוטלת עליו לשמח את אשתו, משא"כ בהקהל שגדר וחיוב המצוה הוא "הקהל את העם האנשים ונשים וטף", ובלי נשים חסר בעצם המצוה. וק"ל.

הערה 46: בעניני הערה זו — ראה לקמן סימן הנ"ל סעיף ו' ובהערות לשם.

סימן י"ז

הענקה

א. בספר החינוך מצוה תפכ כתב דאע"ג דחיוב מצות הענקה הוא רק בזמן שהיובל נוהג (כי בזמן שאין היובל נוהג אין דין עבד עברי נוהג), מ"מ יש ללמוד מזה שגם בזמן הזה ישמע חכם יוסף לקח שאם שכר מבני ישראל ועבדו זמן מרובה או אפילו מועט שיעניק לו בצאתו מעמו מאשר ברכו הש"י.

וכי ע"ז במנחת חינוך שזה שיש ללמוד ממצות הענקה

בנוגע לשכיר בזמן הזה שמפני "מוסרו הטוב" של המשכיר עליו להעניק לו בצאתו מעמו — אין זה אלא להסוברים¹, שחיוב הענקה הוא בין בעבד שמכרוהו ב"ד ובין בעבד שמוכר עצמו; אבל להסוברים² שמצות הענקה לא נאמרה אלא בעבד שמכרוהו ב"ד ונכדילפינן בגמ'³ מהכתוב⁴ "העניק תעניק לו" — "לו ולא למוכר עצמו"⁵, הרי אין הטעם דמצות הענקה "מצד המוסר"

(1) דעת ר"א — קדושין יד, ב. תוד"ה ואידך (הב') שם טו, א. תלמודית ע' הענקה (ע' תרעח). וא"כ דברי החינוך — לפי פ' המנ"ח (אבל ראה לקמן בפנים סוס"ג) — אינם להלכה. (3) שם טו, א. (4) ראה טור יד. (5) או מפני שלא יליף הגז"ש שכיר שכיר — שם יד, ב. ובש"ך חו"מ (ספ"ו סק"ג. מריטב"א שם טו, א) שכ"ה גם למסקנת

הערות 1-5: בקידושין יד, ב — טו, א: ומאן תנא דלא יליף (מוכר עצמו ממכרוהו ב"ד בגז"ש של) שכיר שכיר (רש"י) (על הגמרא לעיל מיניי): נאמר במוכר עצמו כי ימוך אחיך ונמכר וגו' כשכיר כתושב יהי עמך (בהר כה, לה) ונאמר במכרוהו ב"ד כי משנה שכר שכיר וגו'), האי תנא דתניא. . מוכר עצמו אין מעניקים לו מכרוהו ב"ד מעניקים לו. . ד' אלעזר אומר. . וזה וזה מעניקים לו וכו'. מאי לאו בהא קמיפלגי, דתנא קמא לא יליף שכיר שכיר (רש"י) הילכך דלא כתיב ב' לא כתיב ב' ור"א יליף שכיר שכיר. אמר רב טביומי משמי דאביי דכו"ע יליף שכיר שכיר, והכא בהאי קרא קמיפלגי, מ"ט דת"ק